

APŽVALGOS

ELENA MACEVIČIŪTĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra,

Universiteto 3, 2734 Vilnius, Lietuva

IRENA KRIVIENĖ

Vilniaus universiteto biblioteka,

Universiteto 3, 2734 Vilnius, Lietuva

UNESCO PROGRAMA „PASAULIO ATMINTIS“ IR VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS SENŲJŲ FONDŲ IŠSAUGOJIMO PROJEKTAS

Vienas iš pagrindinių UNESCO uždavinių, kaip nurodoma šios organizacijos Įstatuose, yra „užtikrinti pasaulio knygų, meno kūrinių, istorijos ir mokslo paveldo išsaugojimą ir apsaugą, rekomenduoti valstybėms sudaryti būtinas tarptautines sutartis“¹. Šį uždavinį UNESCO vykdo nuo 1946 m., kurdama ir remdama architektūros, rašties, meno, kultūros restauravimo ar gelbėjimo projektus. Per pastarąjį dešimtmetį ypač plėtėsi archyvų ir bibliotekų medžiagos apsaugos tyrimai ir darbai. Be to, iš esmės keitėsi šios medžiagos naudojimo koncepcijos – vis dažniau pabrėžiama, kad visa dokumentuose esanti informacija turi būti prieinama kuo platesniam vartotojų ratui. Tačiau priėjimas prie dokumentų ir jų išsaugojimo uždaviniai yra sunkiai suderinami. Todėl 1992 m. UNESCO generalinis direktorius F. Mayoras pareiškė ketinimą sukurti programą, kuri apimtų visų dokumentų (rašto, spaudos, vaizdo, garso) apsaugą ir tuo pat metu sudarytų galimybes jais naudotis. Generalinis direktorius sudarė Tarptautinį patariamąjį komitetą, kuris 1993 m. rugsėjo mėn. susitiko Pultuske (Lenkija) ir pasiūlė sukurti tarptautinę veiksmų programą „Pasaulio atmintis“ (Memory of the World). Komitetas suformulavo pagrindinius programos tikslus:

„išsaugoti nykstantį dokumentinį paveldą;
demokratizuoti priejimą prie jo;

¹ Basic texts : manual of the General Conference and the Executive Board. Paris : UNESCO, 1990. P. 8.

kuo plačiau paskleisti dokumentuose esančią informaciją².

Dokumento sąvoką komitetas traktavo labai plačiai ir pasiūlė prie dokumentų skirti ne tik rašto, spaudos, garso ir vaizdo įrašus, bet taip pat kompiuterinius įrašus bei žodinę tradiciją, kurių reikšmė įvairiuose regionuose gali būti labai didelė. Siekiant išvengti kolektyvinio atminties praradimo ir įgyvendinti pasaulinius kultūrų mainus, būtina saugoti ir ginti visas atminties formas.

Be to, Pultusko susitikime buvo pasiūlyta, jog UNESCO taptų programos koordinatoriumi ir atkreiptų vyriausybių, tarptautinių organizacijų, visuomenės bei privačių fondų dėmesį, kad šie rengtų, dalyvautų ir remtų įvairius projektus. Siūloma parengti rekomendacijas dėl programos veiklos kryptių, ištirti teisinės problemas.

Pultusko susitikimo dalyviai nutarė, kad reikia:

1. Sudaryti bibliotekų ir archyvų fondų, patyrusių nepataisomą žalą XX a., sąrašą.
2. Sudaryti nykstančių bibliotekų ir archyvų fondų sąrašą.
3. Suregistruoti šiuo metu vykdomus dokumentų paveldo apsaugos darbus.

„Pasaulio atminties“ programa ir Pirmojo patariamąjo komiteto posėdžio rezultatai buvo svarstomi ir patvirtinti 1993 m. UNESCO Generalinės konferencijos³. Nuo tų metų „Pasaulio atminties“ programa įtraukiama į UNESCO Komunikacijos, informacijos ir informatikos sektorių kaip Bendrosios informacijos programos dalis.

Antrasis Patariamąjo komiteto posėdis įvyko 1995 m. gegužės 3–5 d. Paryžiuje. Jame dalyvavo 10 komiteto narių ir 16 stebėtojų bei tarptautinių vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų atstovų. Jie tęsė Pultuske pradėtą darbą. Rekomendacijose išdėstyti svarbiausi „Pasaulio atminties“ programos uždaviniai:

„a) sudaryti galimybes išsaugoti pasaulio dokumentų paveldą, naudojant tinkamiausias technologijas;

b) padėti sukurti priėjimą prie šio palikimo, nediskriminuojant nė vieno vartotojo;

² *Abid A. Memory of the World - Preserving the Documentary Heritage // IFLA Journal. Vol. 21, No. 3 (1995), p. 170.*

³ UNESCO. General Conference. Twenty-seventh Session, 1993. Paris : UNESCO, 1993. Vol. 1, p. 50.

c) visame pasaulyje išplatinti žinias apie tokio paveldo egzistavimą ir reikšmę;

d) kuo plačiau propaguoti Programą ir jos produkciją⁴.

Posėdyje buvo plačiai aptartas „Pasaulio atminties registro“ sudarymas. Nuspręsta, kad regioninių ar nacionalinių registrų skaičius nebus formaliai ribojamas. Į pasaulinį registrą bus įtraukiamas visuotinę reikšmę turintis paveldas. Svarbiausi kriterijai, kuriais vadovaujantis turėtų būti nustatoma, ar paveldas bus įtrauktas į pasaulinį registrą, posėdžio dalyvių nuomone, yra šie: *įtaka pasaulio istorijai*, peržengianti vienos valstybės ar kultūros ribas; svarbaus pasauliui *laikotarpio* atspindėjimas; sąsajos su reikšmingomis pasaulio raidai *vietomis* bei *asmenimis*; svarbi pasaulio istorijai ar kultūrai *tema ar dalykas*; ypatin go *stiliaus ar formos* pavyzdys; vienos nacijos kultūros ribas peržengianti *visuomeninė ar dvasinė vertė*. Be šių svarbiausių dokumentinio paveldo bruožų, taip pat turėtų būti atsižvelgiama į jo išsamumą ir vientisumą (integralumą), į jo unikalumą ir retumą. Šiuos kriterijus numatoma patikrinti ir nustatyti jų lyginamąją svarbą.

Programai įgyvendinti svarbu panaudoti visas naujausių technologijų galimybes. Programos Technologijos pakomitetis turi nuolat sekti naujienas, kurios gali būti naudingos paveldui išsaugoti ir paskleisti, taip pat rūpintis sudaryti tinkamus išsaugojimo standartus įvairių tipų dokumentams, tobulinti kompiuterinę prieigą.

Taip pat buvo aptariami intelektualios ir kultūrinės nuosavybės teisiniai klausimai, kurie tampa juo sudėtingesni, juo plačiau bibliotekos ir archyvai naudoja kompiuterines informacijos išsaugojimo priemones. Rekomenduota sukurti teisės ekspertų darbo grupę, kuri gilintųsi į šias problemas ir bendradarbiautų su Europos komisijos, G7 bei kitomis intelektualios nuosavybės teisę tarptautiniu mastu tiriančiomis darbo grupėmis.

Programos finansavimo šaltiniai priklausys nuo sėkmingos žinių skleidimo ir marketingo programos. Potencialūs rėmėjai dažnai nesuvokia dokumentinio paveldo svarbos. Žinias apie programą ir jos tikslus reikia skleisti kuo plačiau visomis įmanomomis priemonėmis. Patartina ieškoti sąjungininkų tarp leidėjų bei informacinės technologijos kompanijų. Numatyta išleisti Progra-

⁴ Final Report of the Second Meeting of the International Advisory Committee of the „Memory of the World“ Programme, 3–5 May 1995 // IFLA Journal. Vol. 21, No. 3 (1995), p. 178–182; Memory of the World // UNISIST Newsletter. Vol. 23, No. 2 (1995), p. 11–12.

mos rekomendacijas visomis oficialiomis UNESCO kalbomis, kas ir buvo padaryta tais pačiais (1995) metais⁵.

Rekomendacijose patvirtinta Antrojo patariamojo komiteto posėdžio numatyta Tarptautinio patariamojo komiteto sudarymo tvarka, Pirmojo susitikimo rekomendacija kiekvienoje valstybėje įsteigti nacionalinį programos komitetą. Komitetus turėtų sudaryti ekspertai, kurie galėtų profesionaliai vertinti projektus, ir visuomenės atstovai. Be to, jie taip pat turėtų rūpintis nacionalinio paveldo registro sudarymu. Į rekomendacijas įtraukti „Pasaulio atminties“ registro sudarymo tvarka ir kriterijai, projektų finansavimo ir programos ženklo naudojimo taisyklės, dokumentų išsaugojimo technologijos, priėjimas prie jų ir skleidimo būdai, projektų kontrolė.

Programos reikalingumą ir uždavinių aktualumą patvirtino ir regioninių susitikimų dalyviai. 1994 m. gruodžio mėn. Kuala Lumpur įvyko Azijos šalių dalyvavimo programoje aptarimas (23 dalyviai, 80 stebėtojų). Visi dalyviai akcentavo katastrofišką dokumentinio paveldo būklę daugelyje skurdžiausių šalių, kurios neturi jokių galimybių ir lėšų jį išsaugoti. Susitikimas nutarė imtis priemonių, kad visose UNESCO šalyse narėse būtų sukurtas valstybės ir regiono mechanizmas, skatinantis kurti „Pasaulio atminties“ projektus. Pagal vykdomus projektus ir jų uždavinius bus padedama rengti reikalingus specialistus.

1995 m. kovo mėn. Budapešte vykusiame susitikime dalyvavo Austrijos, Kroatijos, Čekijos, Vengrijos, Rumunijos ir Slovakijos atstovai. Jie patvirtino būtinybę gelbėti nykstantį paveldą visomis priemonėmis. Skaitmeninė dokumentų forma, nors ir labai naudinga sprendžiant priėjimo prie dokumentų problemą, negali visiškai pakeisti įprastinio restauravimo ir išsaugojimo darbo.

Per ketverius „Pasaulio atminties“ programos gyvavimo metus UNESCO jau įgyvendino kai kuriuos uždavinius ir padėjo realizuoti nemažai projektų. Jau sudarytas XX a. prarastų ir sunaikintų kolekcijų ir fondų⁶ bei dabartinės išsaugojimo veiklos sąrašai⁷. 1996/1997 metų UNESCO programoje numatytas „Pasaulio atminties“ programos vykdymas kartu su UNESCO kultūros pa-

⁵ Memory of the World : General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage / S. Foster, R. Russel, J. Lyall, D. Marshall. Paris: UNESCO, 1995. VIII, 77 p. Šiuo metu jau yra anglų, prancūzų, arabų, kinų ir rusų kalbomis.

⁶ Memory of the World : Lost Memory - Libraries and Archives Destroyed in the Twentieth Century / Hans van der Hoeven. Paris : UNESCO, 1996. 70 p. (CII. 96/Ws/1).

⁷ Memory of the World : A Survey of Current Library Preservation Activities / J. Lyall. Paris : UNESCO, 1996. 42 p. (CII. 96/WS/10).

daliniai⁸. Kartu su ja jau išleistas įvairių šalių 15 geriausių filmų, ypač svarbių kinematografijos paveldui, aprašymas⁹. „Pasaulio atminties“ programa skleidžiama visame pasaulyje, atidaryta ir speciali jos sąskaita, numatyta įsteigti tarptautinį fondą, rengiama tarptautinė „Pasaulio atminties“ konvencija. Visa UNESCO veikla šioje srityje susilaukė kitų tarptautinių organizacijų (IFLA, ICA, FID, FIAF, FIAT, IASA) paramos ir pritarimo. Ją palaiko ir UNESCO šalys narės, o kai kurios iš jų jau sukūrė nacionalinius programos komitetus, pavyzdžiui: Baltarusija, Cape Verde, Kolumbija, Kroatija, Kuba, Suomija, Vengrija, Malavis, Mauritanija, Kanada, Danija, Vokietija, Ispanija, Zairas bei 12 Azijos šalių¹⁰.

„Pasaulio atminties“ programa rėmė nemažai įdomių ir reikšmingų projektų. Jiems visiems būdinga dokumentų išsaugojimo ir priejimo prie jų demokratizavimo principų dermė. Dažniausiai šie projektai vykdomi taip: atrenkami dokumentai, kuriuos būtina išsaugoti, jie tinkamai parengiami ir dedami į apsaugai tinkamą aplinką, prireikus fotografuojami, paverčiami skaitmenine forma, aprašomi ir anotuojami. Prireikus šioms užduotims atlikti iš anksto mokomi darbuotojai, bibliografiniai įrašai ir patys tekstai verčiami į kitas kalbas, kad juos galima būtų kuo plačiau paskleisti. Du programos pakomitečiai (Technologijos ir Rinkodaros) teikia visokeriopą paramą projektus įgyvendinant. Be to, Technologijos pakomitetis parengė technines rekomendacijas įvairių dokumentų pavertimui skaitmenine forma.

Šiuo metu jau įgyvendinti arba vykdomi tokie „Pasaulio atminties“ projektai:

1) Čekijos nacionalinė biblioteka Prahoje kartu su UNESCO Bendrąja informacijos programa ir „Albertina icome Praha“ kompanija parengė 2 skaitmeninius diskus, kuriuose pateikiama vertingų rankraščių ir kitų istorinių dokumentų kolekcija – „Pasaulio atmintis“, 2 leidimas – 147 rankraščių ir senųjų spausdintų knygų, parinktų pavaizduoti skaitmenimis, katalogas; Antiphonarium Sedlecense (demonstracija); Chronicon Concilii Constantiniensis (demonstracija). Vos paskelbus „Pasaulio atminties“ programą, Čekijos nacionalinė biblioteka pasirašė susitarimą su UNESCO, pagal kurį turėjo būti parengtas vertingiausių bibliotekoje saugomų istorinių dokumentų demonstracinis

⁸ UNESCO. Approved programme and budget for 1996/1997. Paris : UNESCO, 1996. P. 142.

⁹ Memory of the World : National Cinematic Heritage / prepared by GIP and UNISIST. Paris : UNESCO, 1995. 73 p. (PGL95.WS/7).

¹⁰ Report of Director General, 1994–1995. Paris : UNESCO, 1996. P. 79.

CD-ROM diskas. Buvo nutarta sukurti mažą duomenų apie maždaug 150 dokumentų su bibliografiniais aprašais bei anotacijomis čekų, anglų ir prancūzų kalbomis bazę, o aprašomus dokumentus iliustruoti parinktais skaitmeniniais atvaizdais.

Nacionalinė biblioteka suvienijo savo jėgas su Čekijos kompanija „Albertina icome Praha“, o tai buvo labai svarbu tolesniam technologijos vystymui ne tiktai pavaizdavimo skaitmenimis, bet ir duomenų platinimo srityje. Abiem organizacijoms buvo visiškai nauja geros kokybės spalvotų skaitmeninių vaizdų kūrimo problema. Kompanija turėjo šiek tiek patirties ir šokią tokią anksčiau sukurtą programinę įrangą, tačiau pasirodė, kad šis darbas pradėjo beveik visiškai naują etapą.

CD-ROM diskas galiausiai pasirodė 1993 m. balandžio mėn. Juo pradėta pirmoji „Pasaulio atminties“ programa.

1993–1995 m. buvo baigtas didelis darbas kuriant technologiją, leidžiančią pavaizduoti skaitmenimis ir išleisti CD-ROM disku ištisą rankraštį. Toks diskas pasirodė 1995 m. balandžio mėn., išleidus skaitmeninį XIII a. rankraštį „Antiphonarium Sedlecense“, po kurioėjo XV a. „Chronicon Concilii Constantiniensis“ skaitmeninis leidimas. Tuo metu buvo surinkti skaitmeniniai kelių kitų rankraščių duomenys ir kartu su istorinių dokumentų tyrinėjimais ieškoma būdų, kaip juos pateikti.

Anksčiau minėtų rankraščių leidimas yra skaitmeninių vaizdų programos posūkio taškas ir kartu pradžia darbo aprobeuojant, tvirtinant bei leidžiant būtinus standartus ir rekomendacijas. Dėl pasiektų rezultatų Nacionalinės bibliotekos ir „Albertina icome Praha“ atstovams Bendrosios informacijos programos skyrius pasiūlė tapti Technologijos pakomitečio nariais. Jų darbo pagrindu sudarytos pirmosios „Techninės rekomendacijos“¹¹.

2) Radvilų metraštis – istorinis rankraštis su 600 spalvotų iliustracijų (XIII a. rankraščio kopija, padaryta XV a., saugomas Sankt Peterburgo Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje. Originalas tapo toks trapus, kad jo beveik neįmanoma skaityti. Tačiau jo iliustracijos nė karto nebuvo visos reprodukuotos, todėl tyrinėtojai ir mokslininkai reikalauja leisti juo naudotis. Padedant UNESCO Bendrosios informacijos programai ir Kongreso bibliotekai pagamintas skaitmeninis diskas, kuris perteikia visą spalvingo rankraščio vaizdą.

¹¹ Knoll A., Psohlavec S. Digitization of the old manuscripts. Praha : Narodni knihovna, 1995.

3) Bulgarijos ir prancūzų rašytojai sukūrė „Šventosios Sofijos“ projektą. Tai senųjų Bulgarijos rankraščių multimedia leidimas interaktyviais skaitmeniniais diskais. Pirmiausia šiam projektui buvo atrinkti ir skaitmenine forma pateikti bulgariški rankraščiai, kuriuos papildė iliuminacijų, ornamentų reprodukcijos, įvairių istorinių ir archeologinių vietų fotografijos. Be to, kartu sudėti rankraščių vertimai į šiuolaikinę bulgarų, anglų ir prancūzų kalbas.

4) Jemeno vyriausybė paprašė pagalbos ir pateikė projektą, pagal kurį numatoma išsaugoti senuosius musulmonų rankraščius, rastus Sanos didžiojoje mečetėje. Maždaug 1000 pergamento ir popieriaus tomų fragmentai buvo netikėtai aptikti 1972 m., kai nuo smarkaus lietaus sugriuvo mečetės siena. Projektui įgyvendinti sudarytas Nacionalinis komitetas, kuris kartu su UNESCO ir Regioniniu informacinės technologijos ir programinės įrangos kūrimo centru (Kairas, Egiptas) atrinko tinkamiausius dokumentus ir parengė demonstracinį diską.

5) 1992 m. Iberoamerikos nacionalinių bibliotekų asociacija (ABINIA) pateikė UNESCO „Pasaulio atminties“ programai Lotynų Amerikos XIX a. spaudos išsaugojimo projektą. Pirmasis projekto etapas – sudaryti laikraščių ir kitų spaudos organų kompiuterinį inventorių. Antrasis etapas – mikrofilmuoti vertingiausius leidinius, kad jais galėtų keistis bibliotekos, jie būtų pateikti vartotojams ir tinkami eksponuoti.

6) Kandilio observatorijos ir Bogazičio universiteto Žemės drebėjimų tyrimo instituto Stambule astronomijos darbų kolekcijos išsaugojimo projektas. UNESCO Bendroji informacijos programa padeda parengti šių darbų katalogą kompiuteryje (naudojama CDS/ISIS), išleisti jį ir pagaminti šio katalogo bei rankraščių pavyzdžių skaitmeninį diską.

7) Rusijos atmintis – projektas, skiriamas Rusijos valstybės bibliotekos Maskvoje XV–XVI a. rankraščiams išsaugoti.

Šių projektų rezultatai ir parengti skaitmeniniai diskai – Radvilų metraščio, Prahos bibliotekos, Šventosios Sofijos ir Sanos rankraščių – buvo demonstruojami ir aptariami Pirmojoje tarptautinėje „Pasaulio atminties“ konferencijoje, kuri įvyko Osle (Norvegija) 1996 m. birželio 3–5 d. Į ją atvyko 150 dalyvių iš 65 šalių. Konferencijos rezoliucijoje teigiama, kad „Pasaulio atminties“ programos struktūros jau sukurtos, ir pabrėžiama: „Kadangi dokumentų paveldas yra trapus, neatkuriamas ir žūstantis, o žodinis paveldas prarandamas ir neužrašomas, „Pasaulio atminties“ programa nepaiso sienų ir buria žmones keldama žmonijos kolektyvinės atminties išsaugojimo uždavinį. Ji turi būti prestiži-

nė, vieša ir ilgalaikė¹². Kompiuterinė technologija suteikia galimybių išsaugoti ir perduoti paveldą, nors pati nėra tobula. Konferencijos dalyviai ragina visas šalis dalyvauti programoje, sukurti jos nacionalinius komitetus. Profesionalai turi nustatyti prioritetus ir ieškoti finansavimo šaltinių, kartu kurti būtinus tarptautinius dokumentų išsaugojimo standartus, skatinti UNESCO palaikyti su „Pasaulio atmintimi“ susijusias programas ir gyvybiškai svarbius projektus. Ši programa buvo įtraukta į ilgalaikę UNESCO strategiją¹³.

Lietuva, tapusi UNESCO nare, teikia šiai organizacijai informaciją apie šalies veiklą, susijusią su UNESCO interesų sfera, dalyvauja UNESCO programose ir gauna organizacijos paramą savo projektams įgyvendinti. „Pasaulio atminties“ programa Lietuvos bibliotekoms ir archyvams jau žinoma. UNESCO suteikė paramą bibliotekų dokumentų ir spaudinių restauravimo skyriams, rinko vertingų Lietuvos archyvų fondų sąrašus.

Ne tik mūsų šaliai vertingi ir turtingi dokumentai saugomi įvairiose Lietuvos saugyklose. Vieni vertingiausių rinkinių yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių ir Retų spaudinių skyrių fondai.

Prieš pradėdant kalbėti apie Vilniaus universiteto bibliotekos senųjų fondų išsaugojimo projektą, norėtusi šiek tiek grįžti į praeitį. Buvęs šios bibliotekos direktorius profesorius Levas Vladimirovas 1964–1970 m. vadovavo Jungtinių Tautų Organizacijos Dago Hameršeldo bibliotekai. Jo dėka Vilniaus universiteto biblioteka 1965 m. tapo šios tarptautinės organizacijos depozitine biblioteka. Tik keletas tuometinės Tarybų Sąjungos bibliotekų turėjo teisę komplektuoti JTO leidinius. Vilniaus universiteto biblioteka buvo pirmoji Lietuvoje, pradėjusi kaupti JTO, o vėliau jos padalinių, tarp jų ir UNESCO, bei kitų tarptautinių organizacijų dokumentus. Ypatingą reikšmę šis fondas įgijo Lietuvai pradėjus žengti į nepriklausomybės kūrimą ir pirmaisiais atkurtos Lietuvos Respublikos metais.

UNESCO generaliniam direktoriui ponui Federico Mayorui 1996 m. gegužės mėn. viešint Lietuvoje į vizito programą buvo įtrauktas Vilniaus universitetas ir jo biblioteka. UNESCO generalinis direktorius aplankė JTO depozitinę biblioteką, neseniai atšventusią trisdešimtmetį, pasidomėjo jos fondų komplektavimu, iš klausė leidinių pateikimo skaitytojams, modernios įrangos trūkumo problemas.

¹² First International Conference on „Memory of the World“, Oslo, Norway, 3–5 June, 1996 // UNISIST Newsletter. Vol. 24, No. 2 (1996), p. 11.

Visi Vilniaus universiteto svečiai, turintys bent minutėlę laiko, aplanko VU bibliotekos P. Smuglevičiaus salę ir susipažįsta su čia nuolat veikiančia senų ir retų knygų bei rankraščių paroda. Ponui Federico Mayorui įžengus į šią salę ir pradėjus apžiūrinėti eksponatus, jo pokalbis su VU rektoriumi staiga pakrypo netikėta linkme: UNESCO generalinis direktorius pasiūlė Vilniaus universitetui parengti bibliotekoje saugomų dokumentų skaitmenizavimo projektą.

Kompiuterizavimo keliu Vilniaus universiteto biblioteka žengė toli gražu ne pirmuosius žingsnius, tačiau tai, ką pasiūlė UNESCO generalinis direktorius, buvo visiškai naujas dalykas. Bibliotekoje buvo įkurta darbo grupė, į kurią įėjo Retų spaudinių, Rankraščių skyrių, grafikos kabineto, universiteto Istorijos muziejaus sektoriaus darbuotojai, žinantys turtingus bibliotekos fondus, taip pat ir ne per geriausią kai kurių kolekcijų fizinę būklę. Nuo pat pirmųjų projekto rengimo dienų buvo glaudžiai bendradarbiaujama su Lietuvos matematikos ir informacijos institutu, jo specialistams padedant parengtas projektas „Senųjų Vilniaus universiteto bibliotekos leidinių tekstų perkėlimas į optinius diskus“.

Projekte buvo plačiai aprašyti 1570 m. įkurtos seniausios Lietuvos bibliotekos fondai: pirmųjų spausdintų knygų – inkunabulų, paleotipų, Aldų, Elzevirų, Plantenų spaustuvių leidinių kolekcijos, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto, Lietuvos valstybės bei bažnyčios veikėjų dovanos, asmeninės daugelio Vilniaus universiteto rektorių ir profesorių knygų kolekcijos, kartografinės ir senųjų graviūrų rinkiniai, turtingas rankraščių fondas. Kad šioje bibliotekoje sukauptas kultūros paveldas būtų prieinamas platiems įvairių šalių mokslininkų tyrinėjimams ir išsaugotas ateities kartoms, buvo nutarta, perkėlus kai kurių Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų leidinių tekstus į optinius diskus, sukurti teksto duomenų bazes. Pagal projektą, įsigijus reikiamą įrangą, pirmiausia skeneriu optinius diskus buvo planuojama perkelti nedidelių, bet istoriškai susiformavusių ir labai vertingų VUB kolekcijų pilnus tekstus. Tai inkunabulai, teismų knygos, paleotipai, „Bibliotheca Sapiehana“, „Bibliotheca Academiae Vilnensis“ kolekcijose esantys leidiniai. Sukūrus pilno teksto duomenų bazes, šių dokumentų tekstai taptų lengvai prieinami per Internetą iš bet kurios darbo vietos, skaitytojams kopijos būtų daromos ne iš leidinių, o iš kompiu-

¹³ Medium-Term Strategy, 1996–2001. Paris : UNESCO, 1996. P. 36.

terio, taip išsaugant nykstančius popieriuje retų leidinių ir ypač rankraščių tekstus¹⁴.

Per labai trumpą laiką, aktyviai tarantis su UNESCO Komunikacijos, informacijos ir informatikos sektoriaus atstovais bei konsultuojantis su Lietuvos matematikos ir informacijos instituto specialistais, projektas buvo parengtas ir išsiųstas į UNESCO būstinę Paryžiuje. Buvo gautas pranešimas, jog Vilniaus universiteto bibliotekos projektas įtrauktas į UNESCO „Pasaulio atminties“ programą, kuri jam įgyvendinti skiria 40 000 JAV dolerių, o 1996 m. gruodžio pradžioje Vilniaus universitetą pasiekė UNESCO generalinio direktoriaus padėjėjo pono Philippe Queau pasirašyta sutartis, kurią savo parašu patvirtino VU rektorius profesorius Rolandas Pavilionis¹⁵. Šia sutartimi VUB įsipareigojo, glaudžiai bendradarbiaudama su UNESCO ir laikydamosi „Pasaulio atminties“ programos nuostatų¹⁶, parengti ir išleisti skaitmeninį diską „Istoriniai Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniai“, pateikti „Pasaulio atminties“ Interneto stočiai ne mažiau kaip 250 atitinkamų formatų (TIFF, GIF arba JPEG) kompiuterinių puslapių bei įvairiuose renginiuose, spaudoje ar reklaminiuose leidiniuose apie UNESCO pagalbą informuoti visuomenę.

Rengiamas leidybai kompaktinis diskas „Istoriniai Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniai“ bus savotiškas ekskursijų po seniausios Lietuvos bibliotekos fondus vadovas, atspindintis svarbiausius jos bei devyneriais metais jaunesnio Vilniaus universiteto istorijos, mokslo plėtros ir suklestėjimo momentus.

Šiandien Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma 180 000 senųjų XV–XVIII a. leidinių, tarp jų 12 000 vienetų lituanistikos kolekcija, vertingų XIX–XX a. knygų, per 216 000 rankraščių, 8000 senųjų (XVII–XIX a.) graviūrų, didelė numizmatikos (11 500), medalių kolekcijos. Kompaktiniame diske „Istoriniai Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniai“ kiekvienam fondui bus atskiras skyrelis, pristatantis turtingas ir įdomias šios bibliotekos kolekcijas.

Skyriuje apie retus ir senus spaudinius atsispindės ypač išsiskiriančių inkunabulų, atlasų kolekcijos, pateikti išskirtiniai ankstyvųjų mokslo leidinių ir kar-

¹⁴ Senųjų Vilniaus universiteto bibliotekos leidinių tekstų perkėlimas į optinius diskus : projekto aprašymas. 1996 06 26.

¹⁵ Activity-financing contract No. 402.053.6 between UNESCO and Vilnius University. 1996 12 09.

¹⁶ „Memory of the World“ Programme - General Guidelines to Safeguard documentary Heritage. Paris : UNESCO, 1995. viii, 77 p. (CII-95/WS-11.)

tografijos meno pavyzdžiai. Kompaktiniame diske bus įvairių mokslo sričių – medicinos, astronomijos, literatūros, filologijos ir t. t. – spausdintų leidinių pavyzdžiai. Čia bus galima pamatyti tokius knygų leidybos šedevrus kaip Hartmanno Schedelio „Liber chronicarum“ (Nürnberg, 1493), Claudijaus Ptolomėjaus „Cosmographia“ (Roma, 1490), seniausią Lietuvoje saugomą spausdintą Rabano Mauro knygą „Opus de universo“ (Nürnberg, 1467), iliustruotų inkunabulų pavyzdžius. Leidinyje plačiai bus pristatomi XVI a. (*Copernicus*. De revolutionibus orbium coelestium. Nürnberg, 1543), XVII a. (ypač Vilniaus akademijos profesorių bei auklėtinių – Ž. Liauksmينو, K. Semenavičiaus, M. K. Sarbievijaus, A. Kojelavičiaus ir kt.) darbai, XVIII a. knygos, gausi VUB kartografijos kolekcija (*Bruin*. Plane de Vilno. 1572; *Mercator G*. Atlas. 1595; *Ortelius A*. Theatrum orbis terrarum. 1570 ir kt.), taip pat Vilniaus universiteto donatorių – Žygimanto Augusto, Georgijaus Albinijaus, Valerijono Protasevičiaus, Sapiegų, Merkelio Giedraičio – bibliotekos.

Neužmiršta senoji Lietuvos knyga ir jos istorija: šalia pirmųjų knygų lietuvių kalba čia bus pristatomi Mažosios Lietuvos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuviški leidiniai, LDK spaustuvių produkcijos pavyzdžiai. Kompiuterio ekrane bus galima išvysti M. Mažvydo „Katekizmo“, M. Daukšos „Katekizmo“, K. Sirvydo žodyno, K. Donelaičio „Metų“ ir daugelio kitų autorių knygų antraštinius lapus.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi rankraščiai ir dokumentai įvairiomis pasaulio kalbomis nuo XIII a. iki šių dienų. Kompaktiniame diske bus pabandyta atskleisti šią per kelis šimtmečius sukauptą įvairaus turinio ir apimties medžiagą, dažniausiai susijusią su Vilniaus universitetu ir jo istorija (mokslinių laipsnių teikimo VU rankraštis „Laureae Academiae Vilnensis“, A. Milevskio matematikos vadovėlio rankraštis, J. Lelevelio darbas „Historia Polska“ ir kt.). Bus galima pamatyti keletą Lietuvos kultūros, istorijos, mokslo tyrinėtojų svarbių unikalių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų aktų vaizdų (Žemaičių žemės teismo aktai), visam pasauliui žinomų žmonių laiškus ar autografus (R. Kocho laiškas Vilniaus medicinos draugijai, Viktoro Hugo laiškas A. J. Ostrovskiui /autografas; Voltero, Šatobriano, Beranžė laišakai /autografai/).

Kompaktiniame diske bus pristatyti ir universiteto Istorijos muziejuje saugomos numizmatikos (lietuviškos trumposios ir ilgosios kapos), Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių (Žygimanto Augusto, Žygimanto Senojo, Vladislovo Jogailos ir kt.) medalių kolekcija, „Uoliojo lietuvio“, masonų

ložės apeiginiai daiktai bei grafikos kabineto fonduose saugomos graviūros su Vilniaus miesto, universiteto, jo istorinių salių vaizdais.

Dabar dar sunku pasakyti, kiek Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų leidinių tilps į pirmąjį kompaktinį diską, kurio 200 egzempliorių turėtume pristatyti iki 1998 m. pradžios. Tai paaiškės tik pradėjus skenuoti. Pirminiais skaičiavimais, kompaktiniame diske turėtų būti pristatyta apie 250 pozicijų su bibliografiniais aprašais bei trumpomis anotacijomis lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis ir su atitinkamais garso įrašais.

Tai pirmas toks UNESCO „Pasaulio atminties“ programos projektas Lietuvoje. UNESCO patvirtintas projektas gerokai skiriasi nuo to, kurį siūlė biblioteka. Jo rezultatai turės labai didelę reikšmę skleidžiant informaciją apie Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinius ir ieškant rėmėjų jiems išsaugoti. Išleidus kompaktinį diską „Istoriniai Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniai“, vėliau planuojama parengti dar keletą CD-ROM apie Vilniaus universiteto bibliotekos kolekcijas. Pradinio projekto varianto Vilniaus universitetas toli gražu nemano atsisakyti. Svarbu ne tik informuoti apie sukauptus turtus, bet ir suteikti tyrinėtojams galimybę naudotis visais dokumentų tekstais ir vaizdais. Todėl jau dabar pradedama ieškoti rėmėjų, kuriems padedant galima būtų tęsti pradėtą darbą remiantis sukaupta patirtimi.

Įteikta 1997 m. birželio mėn.

ELENA MACEVIČIŪTĖ
IRENA KRIVIENĖ

**PROGRAMME OF UNESCO „MEMORY OF THE WORLD“ AND
THE PROJECT OF PRESERVATION OF THE OLD COLLECTIONS
AT THE VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY**

Summary

The „Memory of the World“ is one of the recent programmes adopted by UNESCO in 1993. The main objective of it is the support to preservation of the documentary heritage that has great significance. The experience of the humanity is recorded in all kinds of documents (written, printed, audiovisual, verbal, electronic). They are fragile and can be lost because of natural causes as well as damaged during wars or violent conflicts. „Memory of the World“ is meant to preserve and restore this endangered heritage that is usually stored in libraries, archives, museums, etc. The authors make a review of the main events that took place in the frame-

work of the programme from 1993 (the meetings of the International Advisory Committee, the First International Conference and the regional meetings), main documents and publications, major projects carried out with the help of UNESCO. They concentrate on the scope and contents of the project that was presented and is financed by UNESCO „Memory of the World“ project at Vilnius University. The Library of the University owns one of the richest collections of old and rare manuscripts and publications. They should be presented to the world through the means of CD-ROM containing bibliographic descriptions, characteristics and representative images of the documents. The authors of the project hope that the accomplishment of this task will enable them to digitize the rare documents and create full text databases that would be accessible through Internet.